

GAZDASÁG

Drábik János

Emberközpontú vagy pénzközpontú gazdaság

A rendszerváltás szabadvállalkozáson, versenyen alapuló piacgazdaságot, valamint népszuverenitáson alapuló parlamenti demokráciát ígért a magyar népnek, amely majd lehetővé teszi Magyarország felzárkózását a fejlett országokhoz. Ma már tudjuk, hogy a termelő gazdaság 20%-os összezsugorodása folyamatosan tart 8 éve, másfél millió magyar elvesztette munkáját és a lakosság nagyobb része lényegesen nehezebben él, mint a rendszerváltás előtt. Az Állam Adósságkezelő Központ 1997 májusi tájékoztatója szerint a külső- és belső államadósság együttesen az év első negyedében további 130 milliárddal növekedett és elérte az 5.060 milliárd forintot, mintegy 28 milliárd dolláros összeget. A korábbi 156 milliárd forint kamatmentes lejárat nélküli adósságállományt felváltotta egy új adósságelem, a Magyar Nemzeti Bankkal szembeni devizahitel, amelynek kamattal növelt összege 1997 március végén 1.787 milliárd forint volt. Azt is bejelentették, hogy az MNB,- noha Surányi György elnök szerint erre az országnak nincs szüksége, - mégis megkezdte további egymilliárd dollár államkötvény értékesítését a nemzetközi pénzpiacokon. Vagyis folytatódik az adósságspirál. Magyarország külső adósságának belsővé változtatása is megtörtént. Ez azért káros, mert a belső adósság kamatterhe 2-3 százalékkal nagyobb, mint amit a nemzetközi pénzpiacokon kérnek. Az államadósság évi adósságszolgálati terhe meghaladja a 800 milliárd forintot. Ennek az összegnek a túlnyomó részét a társadalom jómódú egyötöde kapja közvetve, vagy közvetlenül a bankokon és a pénzintézeteken keresztül. Az adósságszolgálat fedezete az adó, amelyet döntően a bérből és fizetésből élők fizetnek. Egy magyarországi tanár, munkás vagy alkalmazott ma több személyi jövedelemadót és bérjárulékot fizet, mint egy milliókat kereső vállalkozó, vagy bankár.

Az 5.060 milliárd államadósság után fizetendő 800 milliárd forint kamat a bevallott munkajövedelemből élőkötől a pénztulajdonosokhoz juttatja a nemzeti jövedelem 15 százalékát. Joggal kérdezte Kopátsy Sándor 1996 karácsonyán: „Hol van példa arra, hogy egy közepesen fejlett ország a társadalmi rendszerváltást és gazdasága piacositását liberális gazdaságpolitika mellett meg tudta volna valósítani? Hol fordult elő, hogy 20-30 százalékos kamatok mellett állampapírokkal fedezték volna az államháztartási hiányt? Erre a fejlett gazdasági demokráciák történelmében még nem volt példa. Néhány latin-amerikai ország hitte csak el a Világbanknak, hogy ez lehetséges, de minden esetben teljes kudarccal végződött. Nálunk is mi lett az eredménye? Állandósult válság” Ezután Kopátsy Sándor felteszi a kérdést: „Meddig tűri a jelenlegi tendenciának az erősödését a magyar társadalom? Vagyis meddig marad a demokrácia híve, ha ezalatt azt kell megélnie, amit szenved a rendszerváltás óta”?

Az elhúzódó magyar válság végső oka az a szélsőséges liberális, -libertariánus - politika, az abszolutizált monetarizmus amely nemcsak elősegítette Magyarország eladósodását, de azt is megakadályozta, hogy ebből a monetarista adósságcsapdából kikerülhessen. Soros György azt állítja, hogy a néhai Antall József miniszterelnök lelkén szárad, amiért Magyarország külföldi adósságát nem sikerült rendezni. Ezeket nyilatkozta Soros: „Az első szabad választás előkészületei szakaszában volt egy történelmi pillanat, amikor a külföldi hitelezők készek lettek volna bizonyos észszerű engedményre, könnyítésre. Ezt a soha vissza nem térő lehetőséget azonban elszalasztották. Eddig még senkinek sem beszéltem erről, de most úgy érzem, el kell mondanom. A tervről Antall József és Tardos Márton tudott. Antall azonban tudva, hogy a szabad demokraták egy ilyen esetleges terv elfogadtatására gondolnak, azt kiadta a Financial Timesnak” Antall József a Parlamentben válaszolt Soros György nyilatkozatára: „A vád nem igaz. Soros György javaslatát sem a kiszemelt bankok, sem az SZDSZ nem támogatta, ezért bukott meg az általa említett lehetőség.”

Szakolczay György, a KDNP gazdasági szakértője szerint „1990-ben a bankárok helyett a politikusokat kellett volna megkeresnünk, akiktől inkább elvárható a stratégiai gondolkodás. A londoni konzultáció helyett a baráti országok kormányaival - elsősorban Németországgal - kellett volna tárgyalásokat kezdeni ... majd utána a megfelelő konzultációkat lebonyolítani a nemzetközi pénzügyi szervezetekkel, utolsó lépésként fordulni a bankvilághoz...Londonban tehát ahelyett, hogy a magyar politikusok győzték volna meg a hitelezőket az adósságteher könnyítésének a szükségességéről, éppen ellenkezőleg a hitelezők győzték meg eljövendő vezetőinket arról, hogy eszükbe se jusson ilyesmit kérni. Elszalasztottunk egy történelmi lehetőséget: az adósságteher ma ugyanolyan nyomasztó, mint 1990-ben volt, de ma már nem alkalmazható az akkori megoldás. A konzorciális bankhitelek helyébe nagyrészt kötvényadósság lépett, a külföldi adósság jórészt külföldi ipari és közszolgálati vállalati tulajdonná alakult át, az adósságszolgálat terheit sok esetben közvetlenül a lakosság viseli villamosenergia-árak és autópályadíjak formájában, és az ország finanszírozásában komoly szerepe van a konvertibilitás, a csúszó leértékelés és a külföldinél magasabb kamatszint miatt idejövő külföldi befektetőknek is. A következő kormánynak tehát egy sohasem látott szituációt kell kezelnie, sőt megoldania” - mutatott rá Szakolczay György.

Az adósság elengedés vélt, vagy valódi lehetőségéről szólva érdemes Csoóri Sándor 1994-ben megjelent esszéjére is utalni, amelyben leírja találkozását az MDF Bem-rakparti székházában Antall Józseffel, akit akkor már megválasztottak, de még nem neveztek ki miniszterelnöknek. Antall halott sápadtan mondta el Csoóri Sándornak, most jön egy tárgyalásról, ahol néhány nemzetközi bankár közölte vele, hogy valamennyi Magyarországon befektetett pénzét kivonja az országból, ha feltételeiket nem teljesíti. Ezután már nem volt szó az államosított tulajdonnak az eredeti tulajdonosok részére történő visszaadásról, a reprivatizációról, hanem csak privatizációról, amelyről ma már tudjuk, hogy a köztulajdon mélyen áron aluli kiadását jelentette. Az adósság könnyítés elérése helyébe pedig az adósságszolgálat minden áron történő teljesítése lépett.

Az 1997. nyarán újra megélenkült kincstári optimizmus és kormányzati sikerpropaganda során igen sok szó esik arról, hogy a nyugati pénzvilág mennyire elégedett az adósságát következetesen és maradéktalanul törlesztő Magyarországgal, de kevés szó hangzik el az adósságfüggőség társadalmi következményeiről, a másfél millió tényleges munkanélkülről, az évi 100 ezer élveszületésre eső 80 ezer abortuszról, az ország lakosságának elöregedéséről, az évi 40-50 ezer fős folyamatos népességcsökkenésről, a népbetegség szintjét elérő több százezer alkoholistáról, a kábítószer élvezet tömegessé válásáról, az öngyilkosságok tartós rekordmagasságáról. A „Bokros csomagként” ismert radikális gazdasági megszorító intézkedések a szociális intézményrendszert alapjaiban rendítették meg. Az egészségügyi és társadalombiztosítási rendszer is válságban van, és a kórházak a kórházi ágyak 10 ezerrel történt csökkentés ellenére sem képesek finanszírozni önmagukat. A kifizetetlen társadalombiztosítási járulékok miatt a nyugdíjrendszer évről-évre több 10 milliárdos nagyságrendben szorul a költségvetés támogatására. Válságban az iskolarendszer, a nevelésügy és mélyponton a társadalmi szolidaritás. Nemcsak az erkölcsnek nincs ázsioja, de ma már hovatovább a jognak sem lehet érvényt szerezni. A közbiztonságot az egyre erőteljesebb szervezett bűnözés veszélyezteti és a társadalom szinte minden szféráját áthatja a korrupció, a híressé vált Tocsik-ügynél is sokmilliárdos nagyságrenddel nagyobb, úgynevezett „fehérgalléros” bűnözés. Az ország társadalma a jelek szerint nem Európa, hanem Latin-Amerika felé tart, ahol egy vékony, dúsgazdag réteg mellett a társadalom túlnyomó többsége reménytelen szegénységben él, a felemelkedés minden esélye nélkül. A teljesség igénye nélkül felsorolt bajok elemzése mind egy irányba mutat, vagyis végső okuk az ország súlyos eladósodása.

Ezért jogos a kérdés, mi okozta ezt az eladósodást, és ha már beleestünk, - pontosabban belerántottak minket, - akkor miként lehetne kikerülni az adósságcsapdából. Magyarország eladósodása egy világfolyamat része. A világ eladósodásának pedig az alapvető oka az a szélsőségesen liberális, libertariánus pénzügyi politika, amely minden gaz-

dasági problémát lényegében monetáris eszközökkel kíván megoldani. Ennek a szélsőséges monetarista politikának az egyenes következménye a rekordméretű munkanélküliség, a termelő gazdaság stagnálása és leépülése, a gazdasági megszorító intézkedések és a szociális intézményrendszerek korlátozása, lebontása. Ezért a helyzet megértéséhez a monetarizmust kell közelebbről szemügyre vennünk.

Az ipari forradalom egyszer, s mindenkorra megváltoztatta a termelő potenciál nagyságrendjét. Ugyanakkor senki nem hozta létre a reálgazdaság működéséhez szükséges pénzgazdasági rendszert, a gazdasági élet monetáris oldalát, amely szisztematikusan növeli a javak termelésével arányosan a forgalomban lévő pénz mennyiségét. Ekkor már léteztek bankok a világgazdaság centrum országaiban. Így más intézményrendszer hiányában ők vállalták magukra ezt a feladatot. A termelő gazdaságot kiszolgáló, ahhoz képest csak másodlagos monetáris rendszer, rögtönözve, nagy kilengésekkel, meglehetősen össze-visszasággal fejlődött. Ha volt elég arany, akkor bővült a ráépült papírpénz kibocsátása és volt elég pénz a reálgazdaság számára. Ha nem volt elég arany, akkor szűkült a ráépülő pénzkreálás, és pénzhiány keletkezett. Mivel periódikusan hol sok pénz és hitel volt, hol pedig kevés, ezért ennek megfelelően vagy inflációra vagy deflációra került sor. Ez a monetáris ingadozás tehát pénzbőség idején fellendülést, pénzszűke idején pedig recessziót okozott a reálgazdaságban.

Az ismétlődő recessziók megosztották a politikusokat és a szakembereket. Egyesek beletörődve elfogadták ezt a helyzetet, mások viszont egy jobban átgondolt, szakmailag megalapozottabb és társadalmilag igazságosabb rendszert akartak és akarnak a helyébe. John Maynard Keynes - 150 évvel az ipari forradalom után - azt tanácsolta, hogy amikor pénzhiány és recesszió van, akkor a kormányok vegyenek fel hiteleket, és amikor fellendülés és pénzbőség van, akkor fizessék vissza ezeket. Háborúk idején a pénz aranyra váltását, azaz a pénz aranyfedezetét rendszerint felfüggesztették, de békeidőben visszaállították. Így folytatódott az a rendszer, hogy amikor volt bőségesen arany és ráépülő pénz, akkor

virágzott a piacgazdaság, amikor nem volt, akkor a pénzmennyiség zsugorodása gazdasági pangást, visszaesést, sőt válságot idézett elő az értéktermelő reálgazdaságban.

Már a nagy világgazdasági válság idején, 1932-ben, egyes gazdaságtudósok azt ajánlották, pl. az Egyesült Államok kormányának, hogy csökkentse költségvetési deficitjét, és állítsa helyre a költségvetés egyensúlyát. Vagyis a mai restriktív gazdaságpolitikai elképzelések már akkor forgalomban voltak. Mások viszont azt javasolták, hogy a pénzkibocsátást el kell választani az aranytól, azaz meg kell szüntetni a pénz részleges aranyfedezetét. Franklin Delano Roosevelt New Deal néven ismert gazdasági kurzusa lényegében úgy számolta fel a gazdasági és pénzügyi válságot, hogy a második világháborúra való felkészülés érdekében a kormányzat jelentősen megnövelte az állami kiadásokat és a Federal Reserve System pedig fokozta a forgalomban lévő pénz mennyiségét és egyidejűleg több milliárd dollárnyi kamatmentes pénzt pumpált ekkor a gazdaságba. Tehát ismét bizonyítást nyert, hogy lehetséges kamatmentes pénzt is kreálni és vele a gazdasági növekedést stimulálni úgy, hogy az ne legyen inflációs hatású. A kamatmentes finanszírozásnak tehát jelenleg sem elvi, pénztechnikai, fiskális és monetáris akadályai vannak, hanem csupán az, hogy a pénzvagyron monopóliumával rendelkezők jelenleg nem hajlandóak még időlegesen sem korlátozni kamatigényeiket. Azaz nem képesek egy másik fontos érdeküknek - a gazdasági és társadalmi stabilitás megőrzésének - alárendelni gazdagsági vágyukat, ahogyan azt a háborús körülmények kényszere alatt a győzelem elérése érdekében átmenetileg megtették.

1944-ben az ipari országok létrehozták a Nemzetközi Valuta Alapot és a Világbankot, elsősorban az arany, a dollár és a többi valuta átváltási arányának a stabilizálására. A második világháború utáni korszakot magas termelékenység, észszerű bérszínvonal és alacsony kamatlábak jellemezték, amelyek az adósságnak a bruttó nemzeti össztermékhez viszonyított arányát többé-kevésbé azonos szinten tartották. Ez a helyzet később megváltozott. Egyrészt mert a reálgazdaság monopolizálódása

fokozódott, másrészt a „Big Business“ mellett kialakult az ugyancsak monopolhelyzetű erős „Big Labor“. Ennek következtében rendszeresen nagyobb arányú volt a bérnövekedés, mint a reálgazdaság termelékenységének a növekedése. Azaz az egységnyi termékre eső munkaköltség gyorsabban emelkedett az indokoltnál, és a megnövekedett pénzmennyiség gyorsította az áremelkedés ütemét. A központi bankoknak választaniuk kellett: vagy engedik a pénzellátás növekedését és ezzel nagymértű inflációt okoznak, vagy elutasítják ezt, de akkor a reálgazdaság a pénzszűke miatt összezsugorodik, és ez nagyarányú munkanélküliséghez vezet. Ekkor az történt, hogy mindkét követelménynek eleget téve, úgynevezett stagflációt hoztak létre. Vagyis egyszerre stagnált a gazdaság és egyszerre volt magas az infláció. Egyidejűleg zsugorodott a reálgazdaság, és nőtt a forgalomban lévő pénz mennyisége. Ezután kísérletezni kezdtek az árak és bérek állami szabályozásával – gondoljunk csak Nixon elnök ár- és bérstopjára, - de valamennyi próbálkozás kudarcot vallott. Egyrészt azért, mert ezek az intézkedések nem voltak kötelezőek, másrészt túlságosan bürokratikusak voltak, harmadrészt a termelékenység növekedéséből adódó hasznok igazságtalanul kerültek elosztásra. E súlyos gazdasági és társadalmi problémák megoldására a közgazdászok absztrakt matematikai formulákat kezdtek keresni és sajnos alkalmazni is a valóságos gazdasági folyamatokban.

1. Néhány szó a problémák eltérő természetéről

Itt kell egy kitérőt tennünk annak bemutatására, hogy megoldásuk lehetősége szempontjából a problémák vagy konvergensek vagy divergensek. Ez azért fontos, mert konvergens problémák megoldására alkalmas módszerekkel divergens problémákat nem lehet megoldani. A monetarizmus esetében pedig éppen egy ilyen kudarcra ítélt kísérlettel állunk szemben. A konvergens problémák természet-tudományos módszerekkel véglegesen megoldhatóak, míg a divergensek nem. A természettudományok konvergens problémáira az absztrakt matematikai módszerek jól alkalmazhatóak, mert itt elvileg minden kérdés megoldható. Ezzel szemben az emberrel, az emberi társadalommal és annak te-

vékenységével, így a közgazdasággal foglalkozó problémák megoldására is a matematikai módszerek csak igen korlátozottan, elsősorban technikai-kisegítő eszközként és nem érdemben alkalmasak.

Miért divergens minden emberrel kapcsolatos probléma? Azért, mert az élet és minden emberi tevékenység annyira összetett és dinamikus, hogy csak komplementer ellentétpárok kettőskövetelményével ragadható meg. Minden életjelenség ellentétes oldalak közt húzódó egyensúlyi állapot, amely minduntalan megbomlik és ezért folyamatosan helyreállítandó, ha a szélsőséges állapot kialakulását, az egyensúly tartós megbomlását - egy beteg állapot kialakulását - el akarjuk kerülni.

A két problémafajta különbözőségének a szemléltetésére nézzünk néhány példát: Először vegyünk szemügyre egy konvergens problémát. Erre jó példa annak a feladatnak a megoldása, hogy létrehozzunk - mondjuk - egy emberi erővel hajtott kétkerekű járművet. Számos megoldási javaslat után szűkülnek majd a válaszok, végül megjelenik egy tartósnak bizonyuló válasz: ez a jármű a kerékpár. A válasz azért időtálló, mert megfelel a természeti törvényeknek és az emberi igényeknek. A konvergens problémákra az a jellemző - mutatott rá E.F. Schumacher, akinek az elemzésére a továbbiakban is támaszkodunk - , hogy minél behatóbban tanulmányozzuk őket, a rájuk adandó válaszok egyre közelítenek egymáshoz. Természetesen ezek a problémák is felszathatóak már megoldott és még megoldandó problémákra. A lényeg azonban az, hogy ezek a természettudományos, műszaki-technikai problémák elvileg véglegesen megoldhatóak, mert ezekben nincs jelen az ember. Általában a természettudományok: a fizika, kémia, csillagászat, vagy az elméleti tudományok, mint a matematika és a geometria foglalkoznak konvergens problémákkal.

Az emberre, a társadalmi életre, köztük a közgazdaságra érvényes másik problémafajtánál viszont azt tapasztaljuk, hogy noha számos felkészült kutató tanulmányozza őket, egymásnak szögesen ellentmondó válaszokra jutnak. Sőt: minél logikusabbak és világosabbak ezek a vá-

laszok, annál inkább ellentmondanak egymásnak. Ezért nevezhetőek szétágazó, divergens problémáknak. A társadalomban pl. a leggyakrabban szembekerülő két követelmény, a szabadság és az egyenlőség. A szabadság az erőseknek, az egyenlőség a gyengébbeknek kedvez. Egyesek szabadsága csökkenti mások egyenlőségét és egyesek túlzott szabadsága pedig meg is szünteti az egyenlőséget. Az egyenlőség korlátozza a szabadságot, az eltúlzott egyenlőség, az egyenlősdi, pedig csaknem meg is szünteti azt. Tehát mihelyt az ember és a társadalom kérdéseivel foglalkozunk, azonnal szembe kell néznünk az emberi étellel és az azt jellemző ellentét párral: a születéssel és a növekedéssel, valamint a hanyatlással és pusztulással. Társadalmi vonatkozásban pedig a szabadsággal és a renddel.

Ezek miatt a ki nem küszöbölhető ellentétek miatt, - amelyek mindegyike valóságos életfolyamatokat, reális szükségleteket és érdekeket jelenít meg, - az emberi élet, így a társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának a megteremtése is absztrakt matematikai formulákkal nem oldható meg egyszer és mindenkorra. Absztrakt formulákkal még időlegesen sem. De ha nem is oldhatóak meg véglegesen ezek a problémák, emberközpontú komplex megközelítéssel átmenetileg meghaladhatóak, amennyiben a kölcsönös egymásra utaltság és felelősség alapján szem előtt tartjuk a másik ember alapvető érdekeit is. A Biblia szavait használva: Ha tényleg „úgy szeretjük felebarátunkat, mint önmagunkat”... A szabadság és egyenlőség ellentétes irányú igénye ugyanis a testvériség, a szolidaritás, a közösségi érzés segítségével alkothat csak harmonikus, egyszersmind egymást kiegészítő és fenntartó egységet. Ebben az esetben nem a logika, hanem az emberi-történelmi tapasztalat és az ember isteni eredetű - vagy ha úgy tetszik természeti eredetű - magasabb képességei a mérvadóak. Az alkotóértelem isteni (természeti) adományával rendelkező embernek ezeket a magasabb képességeit kell újból és újból aktivizálnia.

Nézzünk most meg néhány divergens problémát a társadalmi életben. A népszuverenitáson alapuló valódi demokráciában - mint harmonikus

társadalomban - egyszerre van szükség az igazságszolgáltatásra és a könyörületre. Noha az egyik látszólag tagadja a másikat, valójában a köztük lévő feszültség és egymásrataltság teszi élővé és kiegyensúlyozottá a demokrácia rendjét. Ugyanis az igazságszolgáltatás könyörület nélkül kegyetlenség. A könyörület fegyvelmező kényszer nélkül,- rend nélkül - káosz és anarchia. A társadalomnak egyaránt szüksége van a változásra és a stabilitásra, a hagyományok őrzésére és a megújulásra, a közérdek és a magánérdek együttes érvényesülésére, folyamatosan megújítandó konszenzusára.

A gazdasági életben is követelmény-pároknak, kettőskövetelményeknek kell egyszerre eleget tenni. A harmonikus, stabil, kiegyensúlyozott gazdasági életnek egyszerre van szüksége a piac működésének szilárd kereteire, és szereplőinek a szabad mozgására, az előrelátó tervezésre és a laissez-faire-re, gazdasági rendre és a „tény ahogy óhajtod” gazdasági szabadságára. Az egészséges növekedésre és a természetes hanyatlásra. A társadalom és benne a gazdasági élet egészsége ezeknek az ellentétes követelményeknek az együttes és folyamatos teljesítésétől függ. Ha csak az egyik követelmény érvényesül, az kegyetlenné teszi az adott társadalmat, kiegyensúlyozatlansághoz, majd felbomláshoz vezet. Ez történt a Szovjet Birodalommal, de ez a veszély fenyegeti a szélsőséges liberális globalista rendszerét is.

Jól példázza a kettőskövetelmények érvényesítésének szükségességét a gazdasági életben az 1997 nyarán Amsterdamban megtartott úgynevezett második maastrichti tanácskozás, ahol éles vita bontakozott ki az egységes európai pénzrendszer bevezetése körül. A vita a tagállamok pénzügyi-gazdasági szuverenitásának a megszüntetése és egy demokratikusan nem ellenőrzött nemzetek feletti szervezetre, az Európai Központi Bankra való átruházása körül éleződött ki. Ez az új szerv az Európai Unió demokratikus politikai intézményrendszere nélkül nem képes eleget tenni a független szakszerűség és a társadalmi befolyásolás, a politikával szembeni autonómia és a demokratikus politikai ellenőrzés egyszerre érvényesítendő követelményeinek. Az árstabilitás egydimenzi-

ős követelménye a reálgazdaság komplex szempontjai rovására érvényesülhet, a pénzügyi szféra partikuláris érdekei pedig háttérbe szorítják az általános társadalmi szükségleteket és érdekeket.

A szocialista irányzatú francia kormány a gazdasági növekedés és az új munkahelyek teremtését is központilag kezelendő uniós feladatnak tekintti és ennek is meg akarta teremteni az uniós intézményrendszerét. Német részről a gazdasági növekedést és a munkahelyteremtést elsősorban a tagországok feladatának tekintik, mivel az országonként eltérő sajátosságok így jobban figyelembe vehetőek. Csakhogy a pénzkibocsátástól és a kamatszabályozástól, tehát a monetáris politikától függ a legjobban a növekedés és a munkahelyek száma. Vagyis pontosan attól, ami kikerül a tagállamok hatásköréből és amely felett nem lesz többé alulról jövő demokratikus ellenőrzés. A központi bankok autonómiáját tagállami szinten is biztosítani lehetne a tevékenységüket összehangoló egységes és kikényszeríthető uniós működési szabályzat bevezetésével. Így a monetáris politikában is érvényesülhetne az országonkénti eltérő sajátosságok figyelembevétele. Monetáris konfekció öltözék helyett a tagállamok testre szabott monetáris ruhát viselhetnének. Ez lehetővé tenné az uniós és tagállami érdekek jobb harmonizálását, azt, hogy a gazdasági növekedés és a munkahelyteremtés követelményei legalább olyan mértékben érvényesüljenek, mint a pénzügyi stabilitás monetáris szempontjai. A kettőskövetelmények együttes érvényesítése azonban Amsterdamban nem sikerült. Ez olyan kiegyensúlyozatlan helyzetet eredményezhet, amelynek még nehéz felmérni a következményeit.

Az absztrakt - vagyis az egyén és társadalom összetett szükségleteit kiiktató, egyetlen vonatkozásra leszűkítő - monetarista dogmákra felépített nyugati világgazdasági rendszer is alapjaiban egyoldalúvá és kiegyensúlyozatlanná vált az elmúlt két és fél évtized során.

2. A szélsőséges liberalizmus antiliberális

A kiegyensúlyozatlanságnak van egy elvi oka és egy másik módszertani oka. Először elemezzük az elvi okot. Ha a szabadság jó dolog, azt hihetnők, hogy a még több szabadság még jobb dolog. Ez azonban tévedés. A még több, azaz a végletes szabadság, a szabadosság, vagy új keletű szóval libertarianizmus, a kiegyensúlyozatlanság, az egyoldalúság, a káosz, azaz a szabadsággal való visszaélés szabadságához juttatja a társadalom egy elenyésző kisebbségét. Mi a baj az eltúlzott liberalizmussal? Az, hogy ez a liberalizmus már nem liberális, hanem autokrata. A monopóliumok által dominált gazdasági életre is azokat a szabályokat erőlteti, amelyek csak akkor érvényesek, ha hozzávetőleg egyenlő erejű, egymást kiegyensúlyozni és ezért egymással versenyezni képes szereplők vannak jelen a piacon. A liberalizmus legfőbb belső fogyatékosága, hogy a végletesen megosztott társadalomra alkalmazott formailag azonos elvekkel valójában kettős mérce alkalmazására kényszerül az individuális jogok gyakorlati érvényesítése során. Az egyenlő liberális elvek azáltal válnak szélsőségessé, hogy szélsőségesen egyenlőtlen helyzetű egyénekre alkalmazzák őket. A liberalizmus minden egyes egyén, polgár szabadságáról és autonómiájáról beszél, de ténylegesen csak az erősek, a vagyonosok és ezért hatalmasok, korlátlan egyéni szabadságát és autonómiáját segíti érvényesülni a társadalmi, politikai és gazdasági élet gyakorlatában. És ezt nem csupán szubjektív hibából teszi, nem egyszerűen hirdetőinek esetleges személyes rosszhiszeműségéből, hanem objektív okokból is, szükségszerűen kényszerül erre. Ugyanis a vagyontalan, hatalom nélküli és függő helyzetű egyének szabadsága és autonómiája csak az erősek, vagyonosok és hatalmasok aránytalanul nagyra nőtt szabadságának és autonómiájának a korlátozásával érvényesülhetne. Ezt a korlátozást a hátrányos helyzetű egyének csak a közhatalom, azaz a demokratikus állam igénybevételével tudják érvényesíteni, mert önvédelmükre csak ez az eszköz áll a rendelkezésükre. A minden egyes polgárt egyformán megillető szabadság és autonómia megkövetelné a hatalmi túlsúlyba került egyének túl nagy szabadságának és autonómiájának az állami beavatkozással történő átlagos

szintre való korlátozását. Tehát a liberalizmus fenntartása mindenki számára csak az állam hathatós és folyamatos közreműködésével „antiliberális” módon lehetséges. Ezt a beavatkozást azonban a jelenlegi liberalizmus a végsőkig ellenzi és ezzel válik szélsőségesé. Az a rendszer lenne nem szélsőségesen liberális, amely kész volna állami eszközökkel a gyengék számára is megvédelmezni és tartalommal megtölteni a liberális jogokat. Ez a mérsékelt liberális berendezkedés már nem egy alibi demokrácia lenne, nem elitkormányzást gyakorló rejtett oligarchikus uralom, hanem valamennyi polgár egyenlő szabadságát garantáló, népszuverenitáson alapuló demokrácia. A szabadság motorja csak akkor működhet biztonságosan, ha az egyenlőség fékberendezése is hatékonyan működik. Amikor meglódul a szélsőséges liberalizmus, akkor rá kell taposni az egyenlőség fékjére. Ez pedig állami beavatkozást jelent a társadalom többségét alkotó hátrányos helyzetűek érdekében.

Ha nem érvényesül a szervezett közhatalom, a demokratikus állam ellenőrző és korlátozó funkciója, akkor a vagyonosok, hatalmasok egyéni szabadsága és autonómiája - az előnytelen helyzetűek rovására - korlát nélkülivé válik. Megteremtődik az önzés, a hatalommal való visszaélés lehetősége, azaz mindenki szabadsága, a csupán egyeseket megillető szabadsággal való visszaélés szabadságává degenerálódik. Így vált lehetségesé, hogy napjainkra a pénzteremtés és kamatszabályozás világszintű supermonopóliumával rendelkező kis létszámú embercsoport számára a szabadság a korlátlan és globálisméretűvé felfúvódott nyereszkesedés szabadosságává torzuljon. Ez a helyzet természetesen sérti a vagyontalan, pénztelen és hatalom nélküli egyének szabadságát és autonómiáját, amelyet csak a közhatalom képes a túlhatalmú egyénnel szemben megvédeni. Vagyis a komolyan gondolt liberalizmus megkövetelné a szélsőségesen egyenlőtlenül elosztott vagyoni, társadalmi és gazdasági szabadság folyamatos újraelosztását, a liberalizmus szélsőséges változatának a megtagadását. Ezt azonban csak egy népszuverenitás elvére felépült demokratikus állam képes megvalósítani, amely valóban a szuverén polgárok megbízásából és azok szoros ellenőrzése alatt tevékenykedik.

Természetesen a szélsőséges liberálisok is azt vallják, hogy az egyéni szabadságjogok mindenkit egyformán megilletnek. A formális jogok egyenlő alkalmazása azonban a kettéhasadt társadalom szélsőségesen eltérő helyzetű tagjaira, antiliberális, nem demokratikus. Hiszen tudjuk, hogy akinek van pénze, annak van szabadsága, akinek nincs pénze, annak ténylegesen szabadsága sincs. Ha tehát a szélsőséges liberálisok, a vagyontalan, pénztelen, függőhelyzetű polgárok jogait nem védik meg, az erősek, vagyonosak korlátlanul érvényesülő szabadságával, egyre növekvő túlhatalmával szemben, akkor azt is mondják és gyakorolják, hogy csak a vagyonos, hatalommal bíró egyének szabadságjogai számítanak. Csak ők gyakorlatilag a liberális szabadságjogok alanyai, a többi embert pedig csak névlegesen, látszólag illetnek meg ezek a jogok, tartalmatlan papíros jogok formájában. A liberálisok elleneznek minden közösségi-állami beavatkozást a privilegizált helyzetű emberek szabadságjogaiba. Az állam szinte minden újraelosztó, a gyengéket védelmező szociális tevékenységét fel akarják számolni. Egyedül azt az állami beavatkozást helyeslik, amely a vagyonosok tulajdonát és privilegizált helyzetét védelmezi a jogállam és az állami erőszak minden eszközével, a hátrányos helyzetű többséggel szemben. A mai Magyarországon azt az állami beavatkozást is helyeslik a szélsőséges liberalizmus magyar képviselői, amely kormányzati segédlettel csoportosítja át máig tartó folyamatossággal a közvagyonot egy elenyésző kisebbség tulajdonába.

Összefoglalva: az eltúlzott, állami beavatkozást, társadalmi korlátozást nem ismerő liberalizmus, szükségszerűen megtagadja önmagát, és a társadalom többségének szabadsága - gazdasági és tényleges szabadságjogai - ellen fordul egy privilegizált kisebbség korlátlan gazdagodása és cselekvési szabadsága érdekében. A liberalizmus antiliberalizmussá, oligarchikus uralommá, autokráciává fajul. Ezért napjaink igazi liberálisai azok, akik újra mindenki számára biztosítani kívánják a tartalmas egyéni szabadságjogokat. Ezeket ma közösségben gondolkodó nemzetieknek, populistáknak nevezik. De valójában ők az igazi szabadelvűek, mert korlátozni kívánják az pénz hatalmat birtokló előnyös helyzetűek szűk rétegének a szervezett és ellenőrizetlen magán-

hatalmát azért, hogy a társadalom többségét alkotó hátrányos helyzetű egyének szabadságjogai is érvényesülhessenek.

Most térjünk rá a monetarista dogmák módszertani fogyatékoságára. A szélsőséges liberalizmusra épülő monetarista közgazdászok a különböző jövedelemelosztási rendszerek kudarcainak alapos elemzése, megértése, és ennek megfelelő megoldások kidolgozása helyett absztrakt matematikai formulákat kezdtek kieszelni és alkalmazni annak kimutatására, hogy a legfőbb társadalmi bajnak kikiáltott inflációt a pénzmennyiség bővülése okozza. Azaz olyan körülmények kialakulása, amikor a pénzkibocsátás üteme meghaladja a reálgazdaságban előállított áruk és szolgáltatások egészének a növekedési ütemét. Az absztrakt matematikai formulák ráhúzása a valóságos gazdasági életre mind társadalmilag, mind gazdaságilag katasztrofális következményekkel járt. Az értékelőállító reálgazdaság növekedése lelassult, az állami bevételek csökkentek, a költségvetési deficitek megnöttek, amelyek aztán nagyméretű állami- és társadalmi szintű eladósodást eredményeztek. Ez az eladósodás azóta is mértani haladvány szerint növekszik a csupán időmúláshoz és nem a gazdasági növekedéshez kötött aránytalanul magas kamatlábak következtében. Nemcsak a nominális, de a tényleges kamatok is jelentősen emelkedtek. Az eladósodás és a magas kamatlábak következtében összehúzódott a reálgazdaság és e zsugorodás nyomán folyamatosan nő a munkanélküliség. Ma már egyetlen hivatalos gazdasági irányzat sem említi a teljes foglalkoztatottság és a szilárd árak együttes megvalósításának követelményét és lehetőségét. Ez komoly társadalmi konfliktusok veszélyét is felidézi.

A korlátozástól mentes szabad kereskedelem, a laissez-faire irányzat - érvényességi körét túlfeszítve - mindent megoldó csodaszer rangjára emelte az Adam Smith által metafórikusan "láthatatlan kéznek" elnevezett gazdasági hatást. Ez a „láthatatlan kéz” - az "invisible hand", - az egyes egyének cselekvéseit irányító önérdék. Ezen elmélet szerint, ha mindenki önző érdekét követi, akkor végül is az egyéni akaratoktól eltérő, a közjót szolgáló eredmény áll elő, mert mindenki önzően hasznosít

tesz a másikkal a viszonzás ugyancsak önző reményében. Azért, hogy az önérdemeknek ez az úgymond „természeti törvénye” szabadon működhessen, alakították ki a laissez-faire tantételét. E doktrína képviselői elenezték az olyan szociális törvényeket, amelyek betiltották a gyermekmunkát, szabályozták a munkaidőt és a munkakörülményeket. Joggal teszi fel a laissez-faire képviselőit bírálva a kérdést Paul Hellyer neves kanadai közgazdász és politikus, hogy a bankok, vagy a társadalom érdeke-e az, hogy a jelenlegi pénzügyi rendszerben az állampolgárok garantálják adóikkal saját pénzüket, amelyekkel viszont a bankok tulajdonosai gazdálkodnak és spekulálnak a maguk hasznára.

3. A pénzmonopólium globális ernyője

A múlt század végén 10 év alatt a Rockefellererek, a Mellonok, a Carnegiek és a Morganok felfalták versenytársaikat. Rockefeller nyíltan hirdette, hogy monopolhelyzet kialakításával óvni kívánja magát és vállalatát az úgymond „romboló versenytől”. Vajon kinek az érdekét szolgálta a monopóliumok és monopol helyzetek ilyen nagyarányú kialakulása? Ezek a monopóliumok ragaszkodnak ahhoz, hogy beszállítóik versenyezzenek árajánlataikkal, miközben ők maguk aránytalanul nagy extraprofitot tartalmazó monopolárakat diktálnak. A monopolgazdaság létrejötte aláásta saját alapját, a laissez-faire gazdaságot, azaz a szabad vállalkozáson alapuló piacgazdaság rendszerét. Ezt a piacgazdaságot már csak állami beavatkozással lehetett és lehet megmenteni. Ha létrejönnek a magánmonopóliumok, akkor csak a közhatalom, az állam képes féken tartani korlátlaná vált gazdasági hatalmukat vagy úgy, hogy feloszlatja őket, vagy úgy hogy szigorúan szabályozza működésüket. Monopolelles törvényhozásra van szükség, mert ekkor már csak állami beavatkozással lehet az állami beavatkozást ellenző, annak a tagadásaként létrejött szabadvállalkozáson alapuló laissez-faire piacgazdaságot fenntartani. A monopóliumok szervezett magánhatalmát csak az állam, a szervezett közhatalom képes kordában tartani, megsabályozni. Azaz a liberalizmust csak állami beavatkozással lehet saját elfajzásától megmenteni.

Napjainkban ismét járványos méreteket öltött a monopóliumok és monopóliumhelyzetek kialakulása. Globális szinten ugyanis most fejeződik be a piacgazdaságnak monopóliumok és oligopóliumok által dominált rendszerré való átalakulása a pénzvagyron, a kamatozó hitelpénz és a pénzpiac univerzális hegemóniája alatt. A tömeges vállalati egyesülések, beolvadások szisztematikusan aláássák a gazdasági versenyt, a szabad vállalkozást. Ezek a monopóliumok rendszerint olyan székhelyeket választanak világszerte, ahol nagyrészt kibújhatnak az adózás alól. Termelőegységeiket odatelepítik, ahol a legolcsóbb a munkabér, a nyersanyag, az energia, ahol legalacsonyabb az adó és nincsenek vagy alig vannak környezetvédelmi előírások. Egyes helyeken még kedvezményekben és állami támogatásban is részesülnek, mint például a szovjet birodalomból kivált kelet-közép európai új demokráciákban. Joggal kérdezhetjük, hogy ezek a szinte járványos méretűvé vált egyesülések a managerek és a részvényesek önös érdekeit, vagy pedig a lakosság és a társadalom egészének az érdekét szolgálják-e? Amikor az egyik vállalat kölcsönt vesz fel, akkor valójában felhívítja a forgalomban lévő pénz mennyiségét, mert ezt a pénzt a kölcsönadó bank a kölcsön felvételekor a levegőből állítja elő. Az így elővarázsolt bankkölcsön után fizetendő kamat viszont levonható az adóból. Ez csökkenti az államháztartás köz-célokra szolgáló bevételeit. Ily módon az egyszerű adófizető lehet az az „előjog”, hogy pénzével támogathatja a nagyban spekuláló és csillagászati jövedelmet zsebre vágó keveseket, akik ezért a jövedelmükért semmilyen tényleges értéket nem állítottak elő a társadalom számára. A gazdaságtörténet tanulsága szerint az állami szabályozást és a monopóliumok korlátozását nélkülöző, azaz a csak részükre fenntartott *laissez-faire* nem egyéb, mint engedélyezett lopás. A józan megfontolás olyan szabályokat igényelne, amelyek lehetővé tennék a *fair-play*, az üzleti tisztesség kötelező érvényesítését.

Az amerikai politikai rendszer például összes fogyasztósságával együtt egyelőre még a súlyok-ellensúlyok és kölcsönös ellenőrzések mechanizmusára épül. Ez az egyensúlyozó-ellenőrző rendszer azonban a gazdasági szférában sem nélkülözhető. John Stuart Mills figyelmezteté-

se, hogy az egyes egyének és csoportok érdekei ott érnek véget, ahol más egyének és csoportok érdekei kezdődnek, annál inkább időszzerű, mivel az erős egyének és csoportok túlhatalma manapság egyre jobban akadályozza a gyenge helyzetű egyéneket és csoportokat jogaik védelmezésében. Csak az állami szabályozás, a szervezett közhatalom képes az ő jogaikat megvédelmezni a szervezett magánhatalom túlkapásaival szemben.

Itt célszerű visszatérni arra, hogy a szovjet birodalomból kikerülve, milyen gazdasági és társadalmi rendszerbe csöppent a magyar társadalom. A kommunista parancsgazdálkodás központi tervutasításos rendszerével olyan államkapitalizmusnak volt tekinthető, ahol a pártállami bürokrácia teljes monopolhatalommal rendelkezett a gazdaság egésze felett. Ez a rendszer, amely a laissez-faire kapitalizmus, azaz a monopolkorszak előtti, szabad vállalkozáson alapuló piacgazdálkodás alternatívájaként jött létre, kudarcot vallott, mert döntést hozó irányító szervezete túlzottan centralizált volt. A döntés túl lassú, a szakmai hozzáértés pedig korlátozott volt és a személyes érdekeken alapuló felelősség alig volt jelen. Ahogyan helytelen volt a tervgazdálkodás és a szocializmus azonosítása, ugyanúgy helytelen a piacgazdálkodás és a kapitalizmus összekeverése. A pénzvagyton monopolrendszerében, a kapitalizmusban, csak egy korcs piac létezhet, mert csak olyan termékek és szolgáltatások előállítására kerülhet sor, amelyek kamat és profit formájában a pénztulajdonosok által előírt mértékű nyereséget biztosítanak a befektetett tőke számára.

Magyarországon sem a szabadvállalkozáson alapuló piacgazdálkodás váltotta fel a parancsgazdálkodás bukott rendszerét, ahogyan azt reméltük, hanem a pénzpiac hegemoniájának alárendelt, monopóliumok és monopolhelyzetek által dominált, igen kevés mozgástérrel rendelkező csökevényes piacgazdálkodás. Surányi György, a Nemzeti Bank elnöke 1997 márciusában „magántulajdonon és pénzügyi koordináción alapuló verseny-rendszerként” határozta meg a jelenlegi magyar gazdasági rendszert. Szavaiban a kulcskifejezés a „pénzügyi koordináció”, amely a

pénzpiaci diktatúra enyhítő, szépítő kifejezése. A pénzpiaci koordináció ugyanis a hitel pénzteremtés, a kamat és árfolyam-szabályozás szupermonopóliumán alapszik. A mai világgazdaságban ez a minden egyéb gazdasági tényezőt meghatározó és befolyásoló globális méretű szupermonopólium a legfőbb gazdasági hatalom, mert hegemoniáját a gazdaság minden szereplőjére kiterjeszti, a reálgazdaságot uraló multinacionális világcégeket, transznacionális monopóliumokat és oligopóliumokat is beleértve.

A jelenlegi gazdasági rendszer tehát a fundamentalista liberalizmus monetarista gazdasági kurzusának a következménye, amely azt színleli, hogy szabad vállalkozáson alapuló piacgazdasági rendszerben élünk, nem pedig egy olyan pénzpiaci diktatúrában, amelyben a pénzteremtés és kamatszabályozás szupermonopóliuma a domináns tényező, amelynek teljesen alá van rendelve az ártermelő reálgazdaság. Ha tehát a szélsőséges monetarizmus a bajok fő oka, akkor miként lehetne és kellene végrehajtani egy olyan gazdasági reformot, amely megszabadíthatna minket ettől a Soros György által is téveszmének minősített eszmerendszertől és gazdasági egyeduralmától? Olyan komplex gazdasági megközelítésre van szükség, amely ismét az embert, a társadalmat, az emberi élet lehetőségének az optimális kibontakoztatását állítaná a központba, amiként az a szabad vállalkozáson alapuló piaci rendszerben, ha nem is tökéletesen, de mégis megvalósult. Olyan gazdaságpolitikára és azt megvalósító szabályozásra és intézményrendszerre van szükség, amely újra az értéket előállító reálgazdaságot fejlesztené, szemben a jelenlegi helyzettel, amelyben az értéket elő nem állító, spekulációs pénztőkének van korlátlan mozgástere. Ma már a pénzteremtés és kamatszabályozás fontos közügye néhány pénzember magánügyévé vált, a köz teljes kizárásával. Ezt a mérhetetlen hatalmat zárt ajtók mögött, titokban hozott döntéseikkel gyakorolják, amely felett már szinte nincs semmilyen demokratikus kontroll.

4. A kamatmentes állami pénzteremtés

Az emberközpontú gazdaság tehát elsősorban egy átfogó monetáris reform megvalósítását igényli. Mindenek előtt meg kell változtatni a pénzteremtés jelenlegi módját és csökkenteni kell a hitel, vagy adósság szerepét a pénzteremtésben. Több mint két évszázad óta ugyanis csaknem minden új pénz adósságként, illetve hitelként kerül a gazdasági életbe. A normális pénztől eltérően az ilyen hitelpénzre pedig kamatot kell fizetni, amely állandóan növeli az eladósodást. Át kell térni a kamatmentes állami pénzteremtés és finanszírozás rendszerére. Ha az állam ki tud bocsátani államkötvényeket, amelyeknek a gazdasági tevékenység és az adó a fedezete, akkor pénzt is kibocsáthat ugyanilyen fedezettel. A különbség azonban igen nagy. Az államkötvények után tetemes kamatot kell fizetni a kincstárnak, az állam által teremtett pénz viszont kamatmentes. Az amerikai jegybank szerepét betöltő magántulajdonban lévő pénzkartell, a Federal Reserve System, röviden a FED, ha úgy dönt, hogy megnöveli a pénz mennyiségét, akkor vásárol - mondjuk - 1 milliárd dollárért államkötvényt. Ezt egy fiktív csekkel fizeti ki, amelynek nincs pénzfedezete. Az amerikai államkincstár azonban elfogadja, mint készpénzt és kamatot fizet érte. Ezt a pénzt angol kifejezéssel „high-powered money“-nak, azaz nagy erejű pénznek nevezik. Azért „nagy erejű” ez a jegybanki pénz, mert a kereskedelmi bankrendszerben ez képezi a banki letétek alapját, - erre utal a tartalékokat jelentő reserve szó használata -, amely tartalékokra támaszkodva aztán megteremtik a kölcsönzésre kerülő, de csak a kölcsönfelvétel pillanatában megszülető fiktív hitelpénzt. Több mint 200 évvel ezelőtt, a mintául szolgáló Bank of England megszületése idején, a bankok még csak a kétszeresét adhatták kölcsön, mint amivel rendelkeztek. Ma már az átlag az, hogy mindenegyves tartalék dollárra támaszkodva 20-tól 30 dollárig terjedő mértékben teremtenek és kölcsönöznek ki fiktív pénzt a bankok és szednek utána kamatot. A kamat fedezetére szolgáló pénzmennyiséget azonban nem teremtik meg. Ezzel ciklikusan pénzsűkét és recessziót okoznak.

Ez a rendszer ma már nemzetközi standarddá vált. (Nem azért, mert olyan jó és hatékony, hanem azért mert a nemzetközi pénzcsoportok elég erősek voltak, hogy a világra kényszerítsék ezt a kizárólag az ő érdekeiknek kedvező rendszert. Ez sajnos napjaink tudományos vitáira is érvényes. Nem az érvek igazságtartalma szabja meg elfogadásukat vagy elvetésüket, hanem az, hogy képviselőik mögött ott áll-e a pénzhatalom vagy sem.) A kormányok és a központi bankok a jelenleg forgalomban lévő pénzmennyiségnek csak mintegy a 8 százalékát bocsátják ki, a pénz 92 százalékát a pénzkreálásra felhatalmazott magánbankok teremtik meg. A bankok levegőből előállított fiktív pénzükért azonban nemcsak kamatot kérnek, hanem kölcsönbiztosítékokat, rendszerint jelzálog jogot is. Ez utóbbi bármi lehet, ha nem fizetés esetén értékesíthető és a bank kielégítheti belőle követelését. Bank kreálta mesterséges pénzszerűvel és a nyomában járó recesszióval így lehet nem valódi pénzért valódi értéket jelentő fizikai tulajdonra szert tenni. Mivel a hitelpénz megteremtésekor a kamatot nem teremtik meg, a pénzsűke bekövetkezése előre van programozva. A bankok maguk diktálják a kölcsönfelvétel feltételeit. Ha a kapott biztosíték értéke csökken, akkor gyakran felmondják a hitelt és követelik fiktív pénzük valódi pénzzel történő azonnali visszafizetését.

Ha ezek a kereskedelmi bankok különböző államoknak nyújtanak kölcsönt, akkor azt végrehajtó útján természetesen nem tudják behajtani. Helyette az adós országgal szemben tulajdonosként kezdenek viselkedni és diktálni kezdik a választott politikusoknak, hogy azok hogyan irányítsák országukat. Mivel a privát tulajdonban álló bankrendszer és központi intézménye az autonóm jegybank a pénzteremtés monopóliumával bármikor visszaélhet, ezért rendkívül fontos ennek a monopolhatalomnak a szoros, demokratikus ellenőrzés alá vétele. Pl. az amsterdami u.n. „Maastricht 2” tanácskozást megelőzően fontos kérdéssé vált, hogy az Európai Unió csaknem abszolút függetlenséget élvező jövőbeni közös jegybankja, az Európai Központi Bank fölé ellenőrző szervként egy demokratikusan megválasztott közös gazdasági kormányzatot kellene helyezni, amely érvényt szerez a költségvetési fegyelem, a takarékos-

ság és a valutastabilitás mellett a közös gazdaságfejlesztési és foglalkoztatási politikának is. Eredetileg is ez volt az elgondolás, hiszen az egységes pénz csak az előzőleg létrejövő politikai unió gazdasági kifejeződése, kísérő jelensége lett volna. A politikai unió azonban egyelőre csak célkitűzés, ezzel szemben az egységes valuta bevezetését egyes érdekcsoportok minél előbb realizálni kívánják. Amint már volt róla szó, ez úgy szüntetné meg az egyes tagországok gazdasági szuverenitását, hogy az átkerülne egy demokratikusan nem ellenőrzött és nem is befolyásolható nemzetek feletti intézményhez. A pénzkibocsátás és kamatszabályozás monopóliumával rendelkező Európai Központi Bankra vonatkozó minden előírást csak az EU valamennyi tagjának az egyetértésével lehet módosítani. Ez valójában érinthetlenné teszi ezt az intézményt, amely intézkedéseivel a kormányokénál is nagyobb hatalommal rendelkezik majd az adózás, a költségvetés, a gazdasági növekedés, a munkahelyteremtés és a szociális gondoskodás kérdéseiben.

Ésszerűnek látszik az az igény, hogy - az eredeti elképzelésekhez hűen - a közös valutát az Unió demokratikus politikai intézményrendszerének a beindításával egyidejűleg vezessék be és ne adják át a gazdasági szuverenitást egy bürokratikus kinevezett és demokratikusan nem ellenőrzött testületnek, a Európai Központi Banknak. Ha nem kerül sor módosításra a későbbiekben, akkor a közös központi bank az Európai Unió tényleges kormányává válhat, amely trónol az országok és népek felett, de amelyet tetteiért nem lehet elszámoltatni. Ez nem más, mint a nemzetközi pénzoligarchia autokratikus kormányzati intézményrendszerének a bevezetése, azaz egy történelmi visszalépés népszuverenitáson alapuló demokráciától az oligarchikus, alibi demokrácia irányába. A legtöbb országban népszavazás volt vagy lesz a maastrichti szerződésről. A német néptől azonban még a demokratikus vélemény nyilvánítás jogát is megtagadták az uralkodó elit tagjai, pedig az erős márka elvesztésével a németek viselik a legnagyobb kockázatot az euróra való áttérés kapcsán.

Érdemes utalni a kibontakozó vitákra. A jobboldali pártok elismerik a reálgazdaság növelésének, a munkahelyteremtésnek a fontosságát, de ezekre az alapvető és kritikussá vált problémákra csak konkrét nemzeti megoldásokat, nem pedig uniós szintű kötelező és egységes lépéseket tartanak lehetségesnek és elfogadhatónak. Ezzel szemben a gazdasági növekedést és a munkanélküliség csökkentését a legjobban befolyásoló tényezők, a pénzszabályozás és a takarékosági-megszorító intézkedések uniós szintűek, egységesek és kötelezőek lennének, amelyek nem igazodnának az országonkénti egyedi körülményekhez. A Nagy Britanniában és Franciaországban hatalomra került baloldali pártok máris kezdeményezték egy olyan uniós gazdasági kormányzat beiktatását a „Maastricht 2” megállapodásba, amely demokratikus ellensúlyát képezhetné a gyakorlatilag teljesen függetlenné tett uniós központi banknak.

A központi jegybankok arra hivatkozva igénylik a teljes függetlenséget, hogy csak így lehet leküzdeni a főellenségnek kikiáltott inflációt. Ha megnézzük a gazdaságtörténet tényeit, akkor azt látjuk, hogy az infláció akkor kezdett jelentősen növekedni, amikor a központi bankok átvették a pénzrendszer irányítását. Az infláció két legfőbb oka egyrészt a reálgazdaság tényleges növekedésétől elszakított, annál lényegesen magasabb kamat, másrészt a termelékenység fokozódási ütemét meghaladó munkabér növekedés. E két körülményből az is következik, hogy az inflációt nem lehet csupán monetarista gazdasági megszorító intézkedésekkel megfékezni. A pénzkibocsátást és kamatszabályozást a fizikai értékek és a szolgáltatások előállításának a növekedéséhez kell kapcsolni. Ehhez pedig közirányítás alá kell helyezni a jegybankokat: fel kell számolni a pénzkibocsátás és kamatszabályozás magánmonopóliumát. Ugyanakkor intézményesített társadalmi egyeztetéssel el kell érni, hogy a munkabérek se növekedjenek a reálgazdaság növekedésénél nagyobb arányban. Ha ez a két lépés megtörténik, akkor helyreáll az egyensúly és úgy szűnhet meg az infláció, hogy nem csökkent, hanem nőtt a munkahelyek száma.

Ha viszont a restrikción és az egyoldalú monetarizmust erőltetjük, akkor csak sok millió munkahely felszámolásával érhető el az infláció megfékezése. A jegybankok monetarista megszorításai következtében kisemberek milliói veszítették el földjeiket, házaikat, családi vállalataikat. Ez a tényleges érték mind a bankokhoz és azok tulajdonosaihoz vándorolt és vándorol. Egyidejűleg a magas kamatlábak következményeként az államok és a társadalom egészének az eladósodása is exponenciálisan növekedett. Ha nem történik meg a monetarizmus téveszméjének a feladása, figyelmeztet Soros György, akkor egyedül az adósságtömeg maga alá temetheti a világ jelenlegi pénzügyi rendszerét.

A legfejlettebb ipari országok, a G-7-tek magánellenőrzés alatt álló jegybankjai azonban nemcsak a pénzrendszert ásták alá monetarista-restrikción kurzusukkal, hanem megredítették a közvélemény bizalmát a fennálló politikai intézményekben és a politikusokban. A központi bankok matematikai formulákat követve lehetetlenné tették a reálgazdaság növekedését, munkahelyek teremtését, amit viszont a politikusok megígértek választóiknak. A jegybankok vezetői azonban hatalmasabbak, mint az elnökök vagy kormányfők a gazdasági helyzet, a munkahelyteremtés és a jövedelmek vonatkozásában. Ma már az Egyesült Államokban sem érvényes Lincoln meghatározása, hogy ott a nép kormányoz, a nép által, a népért. Pontosabb, ha azt mondjuk, - mutat rá Paul Hellyer -, hogy a bankok kormánya intézi az ügyeket, a bankok által és túlnyomórészt a bankok privát érdekében és a közérdek szolgálata már csak alig érzékelhető nyomokban van jelen.

5. Emberközpontú reformokra van szükség

A gazdasági növekedés beindítására és a munkanélküliség felszámolására, valamint a népszuverenitás visszaállítására a következő reformokra van szükség:

Először: A privát bankok ne teremthessenek hitelpénzt külföldi kormányoknak való kikölcsönzésre. Helyette a reálgazdaságban működő érték előállító vállalkozóknak adjanak kölcsönöket alacsony kamatra.

Másodszor: Ne adhassanak a bankok kölcsönt részvények vásárlására, hogy felnyomva azok árát a spekulánsok nyomban továbbadhassák őket. A kölcsön kamatát aztán levonják az adóból. Ez a spekuláció növeli a pénzmennyiséget, inflációs hatású és ugyanakkor semmilyen új értéket nem állít elő.

Harmadszor: Korlátozni kell a kötvényekkel, de különösen a derivátokkal való gátlástalan spekulációt, mert összeomlással fenyegetik a mérhetetlenül felfúvódott pénzpiacot. Ha a bankok - más pénzpiaci szereplőkkel együtt - nem akarnak felhagyni ezzel a szerencsejátékos magatartással, akkor meg kell vonni tőlük teljesen a pénzteremtés privilégiumát és arra kell korlátozni a bankokat, hogy csak azzal a pénzzel gazdálkodjanak, amelyet a betéteseik rájuk bízta és éljenek meg az ezért a tevékenységükért kapott díjából.

Negyedszer: James Tobin Nobel-díjas közgazdász javaslatát megvalósítva meg kell adóztatni a valutaspekulánsok tranzakcióit. Ma naponta 3500 milliárd dollár értékben történnek átutalások és ebből 1 százaléknál kevesebb szükséges az árumozgások és kereskedelmi ügyletek finanszírozásához. Egy fél százalékos adó már hatékonyan korlátozná a fékevesztett spekulációt. Ez azért is fontos, mert a pénzpiac összeomlásának a költségeit végső soron az adófizetőknek kell majd kifizetniük, ahogyan ez eddig is volt.

Ötödször: A központi jegybankoknak nem az autonómiáját, hanem az állami ellenőrzését kell fokozni. Titkosítás helyett áttekinthetővé kell tenni működésüket, legfontosabb intézkedéseiket, döntéseiket pedig nyilvánosságra kell hozni, mivel azok az egész lakosság alapvető érdekeit érintik, tehát fontos közügyet képeznek.

Végül hatodszor, de elsőként is lehetett volna említeni: radikálisan csökkenteni kell a kamatokat. A bankban elhelyezett pénznek kevesebbet kell jövedelmeznie, mint annak, amelyet befektetnek a termelő gazdaságba és értéket állít elő. Csak így lehet arra kényszeríteni a pénztulajdonosokat, hogy improduktív spekuláció helyett értéket állítsanak el tőkéjükkel a reálgazdaságban.

Azért van szükség ezekre a pénzügyi reformokra, mert a jelenlegi kapitalizmus problémái pénzrendszerében gyökereznek. A pénz szupermonopóliumának ebben a rendjében két kiegyensúlyozatlanságot okozó tényező is hat. Az egyik a forgalomban lévő pénzmennyiség túlzott növekedése, amely inflációt gerjeszt, a másik pedig az értékpapírokból, hitelekben és pénzkövetelésekből álló pénzvagyon aránytalan nagysága, amely egyrészt növekvő eladósodásra kényszerít, másrészt kiereszolja a szükségtelen mértékű gazdasági növekedést. A pénzvagyon vízfejszerű rákos növekedése csak a pénzmennyiség szigorú állami ellenőrzésével lehetséges. E nélkül ez a rendszer matematikai törvényszerűségek miatt összeomlásra van ítélve, mivel az exponenciálisan növekvő, de önmagában értéktelen pénzvagyon elszívja kamat formájában a lényegesen kisebb mértékű gazdasági növekedés eredményét. Csak a pénz- és hiteláramlás állami szavatolásával lehet elérni, hogy feleslegessé váljon az infláció, azaz azok megbüntetése, akik visszatartják pénzüket a reálgazdaságtól, másrészt feleslegessé váljon a kamat, azaz azok megjutalmazása, akik pénzüket mások rendelkezésére bocsátják.

E célok elérése érdekében először fel kell oldani azt az ellentmondást, hogy a pénz egyrészt a gazdaság egészének a működését szolgáló közszolgáltatás, másrészt pedig a köz ellenőrzése alól kivont magántulajdon. Második feladat a pénz csereeszköz és értékőrző-felhalmozó funkciójának az összhangba hozása. A harmadik feladat pedig megoldást találni arra az ellentmondásra, hogy a pénz egyszerre szolgál a kereslet érvényesítésére és a hitelnújtásra. Az első és a harmadik ellentmondás akadályozza jelenleg a pénzmennyiség megfelelő áramoltatását és ezáltal az infláció leküzdését. Az első és a második ellentmondás pedig aka-

dályozza a kamatok megfelelő csökkentését. Ha nem sikerül csökkenteni a jelenlegi kamatszintet, akkor nemcsak fennmarad a pénzvagyon és az eladósodás növekedésének már kialakult üteme, és ennek következtében a társadalmi össztermék igazságtalan elosztása, hanem még fokozódik is. Ennek a kiegyensúlyozatlan fejlődésnek pedig már érezhetőek a következményei: élesebbé és gyakoribbá válnak a szociális és gazdasági konfliktusok, szaporodnak az ökológiai zavarok és egy általános válság jelei mutatkoznak.

Ezek a válságjelek így foglalhatóak össze: A gazdasági élet monetáris szektorában túl nagyok az ingadozások. A pénztőke növekvő kamathozamai révén állandóan nő a pénzvagyon, amelynek igényei egyre nagyobbak a reálgazdasággal szemben. E vagyon birtokosai évről-évre nagyobb szeletet hasítanak ki maguknak a gazdasági össztermékből és emiatt folyamatosan zsugorodik az a rész, amely az értéket előállító termelők számára fogyasztásra és újratermelésre rendelkezésre áll. Az eladósodás fokozódásával arányosan csökken a vállalkozók és a munkavállalók jövedelme. Ennek következtében kisebb a kereslet és elmaradnak a beruházások, tömegessé válnak a csődök és rekordmértűre nő a munkanélküliség. A rövidéletű fellendülések megszakadásával a társadalmi feszültségek fokozódnak és ez destabilizálja a társadalmat. Az általános válságot csak az értéket előállítók jövedelme további csökkenésének a megállításával lehet elkerülni. A társadalmi összterméket minden évben legalább olyan mértékben kell növelni, hogy az értéket termelők megrövidítése nélkül lehessen kielégíteni a tőke igényeit. Tehát a reálgazdaság növekedésének százalékosan meg kell felelnie a pénzvagyon növekedési ütemének. Ez a megoldás azonban felgyorsítja az ökológiai válságot, amely természeti katasztrófákkal fenyeget és kielezi a harcot a szűkössé váló természeti erőforrások megszerzéséért.

A fentebb pontokba szedett javaslatok kiküszöbölhetnék a felvázolt problémák végső okát, a pénzmennyiség exponenciális növekedését. Ha ez a pénzmennyiség nem kerül hitel formájában vissza a gazdasági életbe, akkor gazdasági visszaeséssel, sőt válsággal kell számolni. Ha vi-

szont visszakerül, akkor folytatódik az eladósodás és az értéket termelők elszegényedése. Ez gazdasági-társadalmi összeomláshoz vezethet. Ha viszont ennek elkerülése végett fokozzuk a termelést, akkor pedig ökológiai katasztrófával kell szembenéznünk. Ebből az ördögi körből a fenti javaslatokkal, mindenek előtt a kamatok radikális csökkentésével lehet kikerülni. A kamatlábak csökkentésével lelassul a pénzvagygon növekedése és mérséklődik a további eladósodás. A csökkenő kamatteher és eladósodás tehermentesíti a gazdasági életet, ezáltal lassítja az értéket termelők elszegényedését és lazít az erőltetett gazdasági növekedés kényszerén. A kamatot azonban csak úgy lehet jelentősen mérsékelni, ha a demokratikus állam jogi eszközökkel megszünteti a pénzvisszatartás lehetőségét. Az államnak meg kell tiltania a pénzvagygon - időközben szervezett magánhatalomra szert tett - birtokosainak, hogy a pénzt, ezt a mindenki számára létfontosságú és közhasznú eszközt, akárcsak időlegesen is kivonhassák a gazdasági élet vérkeringéséből. Csak akkor állhat elő egyensúly, ha a pénztöke kamatigénye a reálgazdaság növekedésének a mértéke alá süllyed. A természet is így regenerálódhat és a termelők is így juthatnak munkájukkal arányos jövedelemhez.

Ezen túlmenően több szakember szerint is mérlegelni kellene a Nemzetközi Valutaalap esetleges megszüntetését, mert tevékenysége ma már anakronizmusnak tekinthető. A NVA az 1944-ben létrejött Bretton Woods-i rendszer része, amely az aranyhoz kapcsolta a dollár értékét és a többi ország valutáját pedig a dollárhoz kötötte. Az NVA eredeti célja ennek a rendszernek a fenntartása és a gazdasági alkalmazkodás elősegítése volt. A valuták rögzített árfolyama tartósan azért nem volt fenntartható, mert arra készítette az egyes országok gazdaságát, hogy polgáraik érdekei helyett a valutaátváltási arányokhoz igazodjanak. Ez a rendszer csak addig működött, amíg az ipari országokban viszonylag alacsony volt a kamatláb, magas volt a termelőgazdaság növekedése, csaknem teljes volt a foglalkoztatottság és a bérek emelkedése nem szárnyalta túl a termelőkenység emelkedését. Mindezen okok miatt az infláció is alacsony volt. A különböző valuták reálértéke lassan változott és ezért a valutaárfolyamokra nem nehezedett nyomás.

Mindez megváltozott az 1960-as évek végétől. A bérek emelkedése többé nem volt szinkronban a termelékenység növekedésével. Az előzőekben felsorolt tényezőkben mutatkozó országonkénti eltérés különböző mértékű inflációhoz vezetett, amely megváltoztatta a valuták reálértékét. A válaszként bevezetett monetarizmus olyan pénzrendszert eredményezett, amelyben erőteljesen ingadoztak a kamatlábak és velük együtt mozgott a spekulációs pénz is keresve a legnagyobb hozadékat. Ilyen körülmények között sem a központi bankok, sem a NVA nem képes a valutaátváltási arányok stabilizálására. A Nemzetközi Valutaalap főtevékenysége jelenleg az, hogy a nemzetközi pénzügyi közösség, azaz a magán kereskedelmi bankok kölcsöneit behajtsa az adós országoktól és e célból rájuk kényszerítse parancsot jelentő ajánlásait. Ezek rendszerint amerikai megoldási módozatok, amelyek az adott adós országok sajátos körülményeire sikeresen nem alkalmazhatóak. Ezek az ajánlások valójában olyan kártokozó tanácsok, amelyek a tények ismeretében kivétel nélkül mindenütt tovább rontották az adós országok helyzetét.

Az NVA legfontosabb mai teendője kölcsönökkel segíteni a 3-ik világ és Kelet-Európa eladósodott országait, hogy azok a nemzetközi bankvilágnak teljesíteni tudják adósságszolgálati kötelezettségeiket. Ma már kellően dokumentálható, hogy a Bilderberger-csoport 1973 májusában Saltsöbadenben megtartott tanácskozásán határozták el a kőolajár négyeszeresére emelését, amire a „Jom Kippur“ háború után sor is került. Ezt követte a kamatlábak gondosan előkészített „felrobbantása” 1979-ben. Az egy csapásra háromszorosára növekedett adósságszolgálati terhek képtelenné tették ezeket az országokat fizetési kötelezettségeik teljesítésére. A központi bankok nem fizethették meg közvetlenül a magánbefektetőknek veszteségeiket, amelyek felelőtlen kölcsönzéseik következtében keletkeztek. A magánbankok ezért rávették a Nemzetközi Valutaalapot: kölcsönözzön az adósoknak, de csak annyit, hogy az esedékes kamatokat fizethessék. Ezen kölcsönöknek azonban igen kemény feltételei voltak és vannak. Az adós országoknak olyan gazdaságpolitikát kell folytatniuk, amely nem lakosságuk alapvető érdekeit szolgálja, hanem minden eszközzel a valutabevételeiket növeli, hogy abból aztán adós-

ságszolgálati kötelezettségeiket teljesíthessék. Az NVA a tagállamoktól kapott közpénzekkel gazdálkodik. Az adófizetők pénze nem arra való, hogy a magánbefektetőket megmentse attól, hogy viseljék hibás döntéseik következményeit. Ma tehát már nincs többé legitim funkciója ennek az intézménynek, ezért indokolt búcsút venni tőle. Vagyonát át kellene adni egy olyan intézménynek, amely ténylegesen a szegény országok megsegítésével foglalkozna, pl. kamatmentes kölcsönökkel segítené az NVA kényszerfeltételei által megnyomorított országokat.

Látva az absztrakt monetarizmusnak, a szélsőséges liberalizmus gazdasági változatának, a minden korlát nélküli szabad kereskedelemnek, azaz a globalizmusnak a következményeit, - a kialakult pénzpiaci spekulációs-buborék kipukkadásának és a gazdaság összeomlásának reális lehetőségét, - felmerül a kérdés, hogy a világpolitika és a világgazdaság felelős irányítói miért ragaszkodnak görcsösen ehhez a téveszmének bizonyult rendszerhez?

6. Két emberkonceptió és két gazdasági stratégia

Itt két emberkonceptió és két ennek megfelelő társadalmi modell és világgazdasági stratégia versengéséről van szó. A keresztény (humánus) társadalom és gazdaságmodell központjában az ember áll, akit Isten a saját képmására teremtett és alkotó értelemmel áldott meg. Ha a gazdasági életet úgy kívánjuk megszervezni, hogy az valamennyi ember optimális kibontakozását és harmonikus életét szolgálja, akkor a következő öt alapelvet kell szem előtt tartanunk:

- ↳ A gazdaság van az emberért és nem fordítva.
- ↳ A gazdasági életben is erkölcsi elveknek és etikai normáknak kell érvényesülniük.
- ↳ A gazdasági döntéseket aszerint kell értékelni, hogy azok gazdagítják-e vagy pedig veszélyeztetik az emberi életet, az emberi méltóságot és az emberi jogokat.

- ↳ Alapvető jelentőségű a primer közösségek életének - a családnak, az egyháznak és a nemzetnek - a támogatása.
- ↳ Bármely gazdaság erkölcsi mércéje az, hogyan boldogulnak benne a gyengébb helyzetűek, a gyerekek, az öregek, a betegek és a szegények.

Ha ezeket az elveket követve akarunk igazságos társadalmat és gazdasági életet kialakítani, akkor hatalmas beruházásokat kell eszközölni hosszú távú fejlesztésekbe. Ki kell építeni világszinten a mezőgazdaságnak és az iparnak mind a kemény, mind a puha infrastruktúráját, öntözőművekkel, utakkal, gépesítéssel, modern közlekedési és információs rendszerrel. Erőművek építésével meg kell oldani a tartós és olcsó energiaellátást. Fejleszteni és mindenki számára hozzáférhetővé kell tenni az iskolarendszert, az egészségügyi ellátást, igazságos cserearányokat kell bevezetni a nemzetközi kereskedelemben. Mindez nagy összegű tőke és más erőforrások hosszú évekre szóló lekötését igényli a termelő gazdaságba. Egy ilyen gazdasági koncepció az értéket előállító reálgazdaságot helyezné a gazdasági élet központjába és a pénzpiac szerepét másodlagossá tenné, sőt sok esetben, mint feleslegeset, kiiktatná. A pénzpiaci spekulációra nem jutna elég pénz, mert a szabad pénztőkét az érték előállító gazdasági tevékenység használná fel. Ez a rendszer biztosíthatná a kiegyensúlyozott életet sokkal több ember számára, mint amennyi jelenleg földünkön él. Ez a rendszer tehát mindenki számára jobb lehetne, mint a jelenlegi, kivéve a nemzetközi pénzoligarchiát, amely a pénz szerepének másodlagossá válásával maga is másodlagossá válna az alkotó emberekkel és az értéktermelő gazdasági tevékenységet folytató közösségekkel szemben. A pénzpiac hegemoniájával együtt pedig politikai és gazdasági hatalma is erodálna és fokozatosan megszűnne. Világos, hogy a globális stratégiát már hosszabb ideje meghatározó és a legfontosabb kérdések eldöntéséhez a kezdeményező impulzusokat megadó, a világfolyamatokat ily módon közvetve a háttérből befolyásoló irányító pénzoligarchia ezt a keresztény és humánus koncepciót nem támogathatja saját uralmának, privilegizált helyzetének a veszélyeztetése nélkül.

A jelenlegi szélsőséges szabad kereskedelem, - a globalizmus - és az önálló életet élő spekulációs tőke azonban annyira kiegyensúlyozatlan állapotot hoztak létre, hogy reálisan számolni kell a rendszer esetleges összeomlásával. Ezért a stratégiai döntéseket hozó körök mindent megtesznek annak érdekében, hogy egy totális világállam létrehozásával mentse meg ezt a rendszert és tartsák kézben a könnyen veszélyessé válható folyamatokat. A megvalósítandó új uralmi formának már több neve is volt: Pax Americana, Világföderáció vagy csak egyszerűen New World Order. Ha közelebbről szemügyre vesszük a Novus Ordo Seclorumot, - ez az új világrend latin elnevezése - amely latin felirat megalakulása óta szerepel az Egyesült Államok állami nagypecsétjén, akkor nyomban látjuk, hogy az új világrend elképzelése nem teljesen új találmány. Valójában a Római Birodalom modelljét és állameszméjét kísérli meg utánozni. A pogány Róma történelmének oligarchikus szakaszában kibontakozó Apolló-kultusz később valamennyi oligarchikus rendszert befolyásolt. Az oligarchikus rendszerek, köztük az egyre oligarchikusabbá váló mai liberális világrend is érthetőbbé válik, ha a mezopotámiai és a görög panteizmus tanításait összevetjük a szélsőséges liberalizmus jelenleg domináns nézetrendszerével. Az elfogulatlan szemlélőnek azt kell látnia, hogy az ókor panteizmusa gnoszticizmusként van jelen a vallási szférában, szélsőséges liberalizmusként és kommunizmusként (szocializmusként) a társadalomfilozófiában, pozitívizmusként a jogban és birodalomépítő imperializmusként az államelméletben és politikai gyakorlatban. A gazdasági életben pedig a parazita elsajátítás uzsorás-kamatszedeő formájának valamelyik változatára támaszkodik.

A világra erőltetett korlátlan szabad kereskedelem - a történelem tanúsága szerint - még sehol nem teremtett jólétet, mert a kereskedelem és spekuláció korlátlan szabadsága valójában nem segíti elő a társadalom minden egyes tagjára eső energia és termékmennyiség növelését. Ezért a kamatszedeésre, uzsorás elsajátításra épülő rendszer nem képes bővülő javakkal ellátni a növekvő lakosságot. Emiatt előbb vagy utóbb, de mindig a népesség korlátozására kényszerül. A római birodalom buká-

sához is jelentősen hozzájárultak Diokletianus császárnak a lakosság növekedését korlátozó rendelkezései. Az Egyesült Államokban Kennedy elnök halálát követően vezettek be olyan intézkedéseket, amelyek szisztematikusan korlátozták az értékteremtő reálgazdaság növekedését, technológiai fejlődését. Gondoljunk az olcsó és tiszta atomenergiát lejárató manipulált ökomozgalomra, a technikaellenes, családellenes, a fizikai értéket termelő ipari társadalmat elavultnak minősítő, az új, informatikus rendet pedig misztifikáló propagandára és politikai döntésekre. Miközben a pénzoligarchia bevezette a reálgazdaságot gúzsba kötő, azt leépítő monetáris-restrikciós kurzusát, előtötte a nyugati társadalmakat a dionizoszi „New Age” ellenkultúrája, egy neomalthusianus és irracionális rock-drug-sex szubkultúra, amely tudatosan rombolja nemcsak a családot, a vallást és a nemzetet, de minden valódi együvé tartozást kifejező közösséget is. Az egyes emberben pedig széttöri az ösztönök és az önzés felett uralkodni képes magasabb rendű etikai, morális, szociális lelki struktúrákat. Ugyanezt teszi társadalmi szinten az egymás iránti felelősség, a szolidaritás és a gazdasági életben a szociális piacgazdaság kiépült és a társadalmi igazságosságot hatékonyan érvényesítő struktúráival. Ezzel eléri az emberi személyiség saját szintje alá szorítását, az egyént védő közösségek felbomlását és a társadalom atomizálódását. Egy ilyen társadalom nem tud már védekezni, regenerálódni, bomlásra, szellemi-fizikai leépülésre kényszerül. Ez maga után vonja a népesség óhajtott csökkenését is, ami elengedhetetlen feltétele a pénzközpontú világgazdasági rend fennmaradásának.

Ha tehát a pénzvagyon véget nem érő növelése a főcél és az embert csak profittermelő eszköznek tekintjük, akkor nem érdemes óriási összegeket beruházni és a pénzvagyont hosszú időre lekötni az emberi szükségleteket szolgáló infrastruktúrába, hanem rövid távon kell forgatni a pénzt a minél nagyobb nyereség minél rövidebb időn belüli elérése érdekében. Egy ilyen gazdasági rend megköveteli a lakosság létszámának jelentős csökkentését.

Ha viszont az ember optimális kibontakozása és harmonikus életének biztosítása a főcél, akkor a reálgazdaságot az ember szolgálatába kell állítani és hosszú távú fejlesztéseket kell eszközölni. Egy ilyen gazdasági növekedés megköveteli a szakítást a monetáris egyensúly minden áron történő erőltetésével, mert a pénzkibocsátásnak is elsősorban a reálgazdaság növekedését, az alkotó értelem isteni (természeti) szikrájával megáldott ember értékteremtő potenciáljának a maximális kibontakozását kell szolgálnia. Egy ilyen emberközpontú gazdasági rend az élet kiteljesedését, az egyén testi, lelki, szellemi gyarapodását szolgálja. Ehhez hozzátartozik az isteni parancs (természeti törvény) teljesítése is, hogy gyarapodjatok, sokasodjatok, népesítsétek be a földet. Egy emberközpontú világgazdasági rendnek nincs szüksége a lakosság mesterséges csökkentésére.

A nemzetközi pénzhatalom háttér hierarchiáit kiszolgáló gondolati műhelyek, mint pl. a Római Klub vagy az oxfordi Tavi Stock Institute hálózatába tartozó „think-tank”-ek jól megfizetett társadalomtudós szakértői pedig ontják a különböző tanulmányokat földünk végességéről, a növekedés határaitól és a lakosság csökkentésének a szükségességéről. Ebben az értékrendszerben a reálgazdaság a pénzgazdaságért van. Az emberre pedig csak addig van szükség, amíg pénzt lehet rajta keresni. Minden ember, aki nem termel profitot a pénzpiac számára, az felesleges. Attól meg kell szabadulni, mert csak a költségeket növeli és a hasznot csökkenti. Először csak a munkahelyekről, később pedig bolygónkról is el kell távolítani őket úgy, hogy világra se jöhessenek.

Napjainkban tanúi lehetünk az emberközpontú és a pénzközpontú világstratégiai koncepció kemény küzdelmének. A pénzhatalom olyan Európai Uniót akar, ahol a tagországok gazdasági önállósága megszűnik és átkerül egy nemzetek feletti ellenőrizetlen szervezethez, az Európai Központi Bankhoz. Az emberközpontú stratégia viszont megköveteli, hogy amikor Nyugat-Európában 18 millió munkanélküli van, ne lehessen mellőzni a gazdasági növekedést és a munkahelyteremtést elősegítő uniós intézményrendszer kiépítését és egységes gazdaságpolitika

megvalósítását. Ezért az emberközpontú gazdaság hívei követelik, hogy az Európa Tanács egyenjogú partnere legyen a pénzteremtés és kamatszabályozás monopóliumával felruházott Európai Központi Banknak. Vissza kell térni ahhoz az eredeti elképzeléshez, hogy a pénzügyi unió a demokratikus elvek szerint kialakított politikai unió részeként, azzal egyidejűleg valósuljon meg. Csak így lehet a demokratikus ellenőrzés alól kibujt pénz hatalomnak ezt a fontos intézményét arra kényszeríteni, hogy a gazdasági növekedés és a munkahelyteremtés követelményeit a stabilizációs és takarékosági célkitűzésekkel egyenrangúan vegye figyelembe, mert a gazdasági növekedés beindítása és a munkanélküliség leküzdése legalább olyan fontos cél, mint a költségvetési fegyelem erősítése és az infláció megfékezése. Az euro bevezetését erőltető politikusok természetesen stabil közös valutát ígérnek, de mi történik akkor, ha az új uniós központi bank nem teljesíti ezt az ígéretet? Mi történik akkor, ha a monetáris unió inflációs uniónak bizonyul? Mivel a stabil valuta fontosabb, mint a közös valuta, ezért pótlólag meg kellene teremteni annak az intézményes feltételeit, hogy a társadalom beavatkozhasson, ha az Európai Központi Bank Tanácsa nem tudja biztosítani az árak stabilitását mind az inflációval, mind a deflációval szemben. Ha nem lesz módjuk a tagállamok polgárainak még az utólagos korrekcióra sem, akkor nemcsak az euróból ábrándulnak majd ki, de az egész európai integrációs folyamat kerülhet történelme legsúlyosabb válságába. A nemzetközi pénzügyi közösség azonban erőlteti a monetáris unió bevezetését, hogy a tagállamok pénzügyi-, gazdasági szuverenitásának a megszüntetésével minél előbb kész helyzetet teremtsen és megszilárdítsa már meglévő hegemon helyzetét. Ma azért ellenzik a változtatás igényét, mert időelőtti, később pedig várhatóan majd azért, hogy már elkésett.

Magyarország, amely egyelőre még nem tagja az Európai Uniónak, a rendszerváltás óta szélsőségesen pénzközpontú gazdasági stratégiát követ. Már szó volt ennek tragikus következményeiről. Úgy lehetne áttérni az emberközpontú, gazdasági növekedést és munkahelyeket biztosító gazdaságpolitikára, hogy a Magyar Nemzeti Bankot a kormány teljes ellenőrzése alá kellene mielőbb visszahelyezni. A kamatokat azonnal

csökkenteni kellene a reálgazdaság vonzóvá tételére. A valutamozgás szabályozásával elejét kellene venni, hogy az alacsony kamatok miatt a spekulációs tőke pánikszerűen elhagyja az országot. Az idő előtt bevezetett valutakonvertibilitást mindaddig fel kell függeszteni, amíg a magyar ipar termelékenysége és a magyar árúk minősége nem lesz azonos a szilárd valutájú országokéval. Ugyanis valóságos valutakonvertibilitás csak akkor van, ha a termelékenység azonos a különböző valutájú országok között. Ha ez nincs meg, akkor a Nemzeti Banknak - monetáris megszorításokkal kikényszerített - pénzsűkét kell előidéznie a mesterséges konvertibilitás fenntarthatóságára. Azaz csökkentenie kell a vásárlóerőt, a termékkeresletet. A csökkenő kamatláb, valamint a forint csúszó leértékelésének a felfüggesztése lehetővé tenné az infláció megfékezését is. Az állam által kibocsátott kamatmentes pénz pedig nem okozna inflációt, mivel a reálgazdaság finanszírozásával új munkahelyek százezrei keletkeznének és a többlet árú lekötne a meg növekedett fizetőképes keresletet. Az inflációs hatások lehűthetők korlátozott ár-szabályozással is. Az árak emelkedését meg lehet fogni az alapanyagoknál és előírható egy általános haszonkulcs. A Magyar Nemzeti Bank ma már állam az államban és a most felvázolt pénzpolitikának pontosan az ellenkezőjét valósítja meg. A társadalom minden beleszólási lehetősége nélkül, mivel tevékenységét az érdemi kérdések vonatkozásában saját hatáskörben letitkosította. Ezzel a gyakorlattal a nemzetközi pénz-oligarchia teljesen elégedett, csak a magyar nép került ezeréves történelmének egyik mélypontjára.

Az arany középutat kell megtalálnunk, mellőzve minden szélsőséget és „végső megoldást”. A jelenlegi világgazdasági helyzetben az arany középut megköveteli az ésszerű gazdasági növekedést és a teljes foglalkoztatottságot, a pénzkibocsátás és kamatszabályozás kormányellenőrzés alá vételét és kamatmentes pénz bevitelét a gazdasági életbe. Szükséges a köztartozások, az államadósság kamatainak a nagyarányú csökkentése és a spekulációs pénztranzakciók megadóztatása, továbbá, hogy a bankban tartott passzív pénz kamata lényegesen kisebb legyen, mint a reálgazdaságban értéket előállító aktív pénz hozama. Mindez lehetővé

tenné nemcsak az államadósság csökkentését, a szociális intézményrendszer megtartását és továbbfejlesztését, de elejét venné az adóssághegy alatt nyögő nemzetközi pénzügyi rendszer összeomlásának is. Ennek a katasztrófának is elsősorban az adófizető polgárok viselnék a terheit. A vázolt emberközpontú stratégia megvalósításához nem elég a józan ész és a politikai akarat, hanem vissza kell térni a keresztény és a többi világvallás által is vallott erkölcsi elvek, a valódi - minden embert felölelő - demokratikus humanizmus szilárd talajára. Azokat pedig, akik nem képesek egy jottányit sem engedni vagyonukból és privilegizált helyzetükből azért, hogy egy igazságosabb gazdasági és társadalmi rend jöhessen létre, nem árt emlékeztetni arra, hogy nemcsak a keresztény hagyomány, de a zsidóvallás, az iszlám és a buddhizmus tanításai szerint is a munka terméke annak alkotóját illeti. A kamatszédést nemcsak Jézus ellenezte, de Mózes és Mohammed is elítélte és szigorúan megtiltotta követőinek. A tulajdon sohasem abszolút, mert kizárólag Isten, a Teremtő, (a világegyetem „Nagy Építőmestere”) vagy ha úgy tetszik az emberiség egésze birtokolja a világot. Minden vagyon és tulajdon igazi mértéke pedig az, hogy miként szolgálja a közjót, azaz valamennyi ember közös szükségleteit, érdekeit és értékeit.

Más nemzetekhez tartozó embertársaink megbecsüléséhez és az egész emberiséget felölelő humanizmushoz pedig csak saját nemzetünk és kultúránk szeretetén keresztül juthatunk el. Aki saját népét, nemzeti közösségét nem tiszteli és becsüli, az más népekhez tartozó embertársait sem képes tisztelni és megbecsülni. Az emberközpontú társadalom ezért megköveteli a liberális és a nemzeti minimum, a közösség iránti felelősséggel párosuló egyéni szabadság kettőskövetelményének az együttes érvényesítését. Ha a mérsékelt liberalizmus jó, a még több - szélsőséges - liberalizmus már rossz. A liberalizmust hazafisággal, a nemzeti közösség kollektív érdekeinek a védelmével, a „nemzeti minimummal” kell kiegészíteni. Ha a patriotizmus, a mérsékelt nacionalizmus jó, a még több nacionalizmus, a sovinizmus már rossz. Miként Illyés Gyula mondotta, az előbbi jogot véd, az utóbbi pedig jogot sért. Ezért a mérsékelt nacionalizmust, a nemzet kollektív érdekeinek érvényesítését minden egyes

ember egyéni és polgári jogainak a védelmével, a „liberális minimummal” kell kiegészíteni, tekintet nélkül az egyes egyének etnikai és vallási hovatartozására.

A jelenlegi magyarországi liberalizmus szélsőséges, mert az egyenlőtlen helyzetű egyénekre egyenlő absztrakt normákat alkalmaz és ezáltal szükségszerűen a pénzvagyonnal rendelkező kisebbség privilégiumait védelmezi cserbenhagyva a nemzet többségét alkotó polgárok érdekeit. A múlt századi szabadelvűség - ugyancsak szélsőségesen egyenlőtlen tulajdonviszonyok közepette - valamennyi magyar polgár politikai és gazdasági szabadságjogainak a bővítésén fáradozott. Egyszerre volt liberális és nemzeti, mert a politikai szabadságjogok, valamint a gazdasági esélyegyenlőség és vállalkozási szabadság biztosításával be akarta emelni az alkotmányos nemzetbe, a politikai közéletbe és gazdasági tevékenységbe mindazokat, akik onnan ki voltak rekesztve. A nemzeti elkötelezettségű szabadelvűség ma is járható középút lehet, ha kész vállalni olyan kiegyensúlyozó, „egyenlőtlen” normák alkalmazását, amelyek alkalmasak a mai magyar társadalmat jellemzői szélsőséges megosztottság csökkentésére, a szabadságjogokban és a gazdasági demokráciában való érdemi részesedés esélyének a helyreállítására, majd pedig folyamatos megújítására a nemzet többségét alkotó hátrányos helyzetűvé vált polgárok számára. Ma nem a nemzeti, konzervatív, kereszténydemokrata vagy pedig a liberális és szocialista irányzatok között húzódik a tényleges választóvonal. A jobb és baloldal megkülönböztetése üressé vált és eljárt felette az idő, ahogyan a baloldali és jobboldali liberalizmus és a szabadelvűség elhatárolása is tartalmatlanná válhat, ha a magukat ezekkel a kategóriákkal jellemző politikai erők, pártok és kormányok változatlanul a pénzközpontú gazdasági és társadalmi stratégiát folytatják. Ma ez a vízváltó, mert ennek elfogadása vagy megtagadása jelenti a valódi alternatívák közötti választást. Aki kitart a jelenlegi pénzrendszer mellett, az - függetlenül szubjektív szándékaitól - ezt a stratégiát folytatja némi retorikai különbséggel.

A döntő különbség ugyanis ma a magyar lakosság túlnyomó többségének a szükségleteit, érdekeit és értékeit képviselő emberközpontú stratégia és a pénzvagyton monopóliumával rendelkező kisebbség pénzközpontú stratégiája között van. Az emberközpontú társadalom szükségszerűen csak humánus és demokratikus lehet. A pénzközpontú társadalom viszont elkerülhetetlenül antihumánussá és oligarchikussá torzul, mert benne a demokratikus formák ellenére is elsősorban a pénzvagyont birtokló szűk elit partikuláris és önző érdekei érvényesülnek. Ebben a pénzközpontú társadalomban a gazdagok egyre gazdagabbá, a szegények pedig egyre szegényebbé válnak. Arról kell tehát ma vitatkozni, hogy a társadalom egésze vagy pedig egy lényegében ellenőrizhetetlen, szűk elit kezében maradjon a pénzteremtés és kamatszabályozás supermonopóliuma, amely most a legfontosabb gazdasági hatalom Magyarországon, mert végső soron tőle függ minden nemzetstratégiai döntés sorsa. Azt kell eldönteni, hogy a népszuverenitást képviselő demokratikus kormány vagy pedig egy politikai felelősséggel nem tartozó pénzügyi technokrata csoport és a mögötte álló nemzetközi pénzügyi közösség irányítsa-e a Nemzeti Bankot vagy sem. Csak a Nemzeti Bank szoros kormányellenőrzés alá vételével, - „visszaállamosításával” - lehet alkalmazni Magyarországon is a kamatmentes finanszírozás sikeres nemzetközi példáinak a bevált tapasztalatait és megakadályozni, hogy a pénzvagyton tulajdonosai - akár csak időlegesen is - kivonhassák pénzüket a gazdasági életből.

Magyarországon elsősorban a kamatmentes finanszírozástól és a pénzáramlás zavartalan biztosításától függ a tartós gazdasági növekedés beindítása, munkahelyek teremtése, a munkanélküliség hatékony csökkentése. A kamatmentes finanszírozás teszi lehetővé az infláció leküzdését és a kamat mértékének a reálgazdaság növekedési szintje alá szorítását. Az eladósodás vég nélküli spirálját is csak így lehet megszakítani és áttérni a társadalmi össztermék igazságosabb elosztására, hogy végre ne csökkenjen az értéket előállító vállalkozók és munkavállalók jövedelme a pénzvagytonuk után aránytalanul nagy kamatjövedelmet húzó pénztulajdonosok javára. A magyar nemzet felemelkedését leginkább

akadályozó adósságcsapdából is csak a kamatmentes finanszírozásra való áttéréssel lehet belátható időn belül kikerülni. Azok a politikai erők, amelyek ezt a most legfontosabbnak tekinthető kérdést megkerülik, vagy radikális változtatás helyett beérik e súlyos problémának csupán tüneti kezelésével, legőszintébb szándékaik ellenére sem képviselhetnek nemzeti programot, bármennyire is törekednek erre. Kormányra kerülve - némi kozmetikai változtatással - ők is ugyanazt a monetáris-restríciós politikát lesznek kénytelenek folytatni, amely már két évtized óta tart Magyarországon a jól ismert káros következményekkel. Ma csak az lehet a valóban demokratikus, szabadelvű és egyben legfontosabb nemzeti érdekeinket is képviselő program, amely vállalja a jelenlegi pénzrendszer gyökeres megreformálását és a pénzvagyon felett rendelkezők egyre erősödő, szervezett magánhatalmának a korlátozását.

Az a pénzközpontú, transznacionális „nyílt társadalom”, amely időközben Magyarországon berendezkedett, egydimenziós, kiegyensúlyozatlan, szélsőségesen liberális rendszer, amely egy absztrakt humanizmus nevében valójában megfosztja az egyént elsődleges közösségeitől és így emberi méltósága, egyéni szabadságjogai érdemi gyakorlásának létfeltételeitől is. A „nyílt társadalomnak” minderre azért van szüksége, hogy a pénz tulajdonosainak se földrajzi határokat, se vagyoni korlátokat nem ismerő globális szabadságot biztosítson időtlen-időig a folyamatos gazdagodásra. Ezért ez a rendszer végső soron életellenes. Ennek szemléltetésére idézzünk egy budapesti hírt, amelyet Benčsik András, a Demokrata c. hetilap főszerkesztője hozott nyilvánosságra 1997 májusában és az Internet hálózatra is rátett:

„Február végén zártkörű tanácskozást tartott a budapesti Soros-egyetemen a Világbank. Az előadók elmondták, hogy elképzelésük szerint Magyarországon csak 8 millió lakosnak kellene élni. Ebből két millió u.n. narrow minded szakember legyen, a többi 6 milliúnak pedig a háttérrel kellene biztosítania. Az előadók úgy vélték, azokat a magyarokat, akik egy bizonyos szellemi szint fölé emelkedtek, ösztönözni kellene a kivándorlásra. A világbanki instruktorok üdvözölték ugyan a kormány

oktatási és egészségügyi reformját, de hozzátették, véleményük szerint a kórházi ágyak számát tovább kell csökkenteni, a reform utáni állapot felére. Ezt követően - közölte egy oda meghívott, de a hallottakon felháborodott üzletember a Demokratával - egy 30 fős még zártabb körű tanácskozásra került sor, ahol a jelenlévő pénzügyi és kormányzati emberekkel ismertették azt a forgatókönyvet, amit a továbbiakban követniük kell, s amit a Demokrata informátora szerint 30 évre titkosítottak”.

Felhasznált irodalom jegyzéke

1. The Capitalist Threat, B George Soros: The Atlantic Monthly, February 1997
2. Soros György: A lehetetlen megkísértése, 2000 Könyvek 2., Budapest 1991
3. Soros György: A pénz alkímiája, Európa Könyvkiadó, Budapest 1996
4. David C. Korten: Tőkés társaságok világalma, Magyar Kapu Alapítvány, Budapest, 1996
5. Kopátsy Sándor: Gazdaságpolitikai úttévesztés, Privatizációs Kutatóintézet, Budapest 1993
6. Demokrata, 4. évfolyam 13. szám, 1997 május 8
7. Gergely László Surányi György MNB elnökkel készített interjúja az infláció mérsékléséről és a fedezetlen pénzkibocsátásról, Magyar Nemzet, 1997. március 29,
8. Csoóri Sándor: Tenger és diólevél, Második kötet, Püski, Budapest, 1994
9. Gazdaságpolitika más megközelítésben, Aula Kiadó, 1997
10. Faragó Béla: Nyugati liberális szemmel, Párizsi Magyar Füzetek könyvei 10
11. Henry George: Haladás és szegénység, Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. kiadása, Budapest, 1914
12. Paul Hellyer: Surviving the Global Financial Crisis, Chimo Media Limited, Toronto,

13. Marjorie Deane - Robert Pringle: The Central Banks, Penguin Books, New York, 1995
14. G. Edward Griffin: The Creature from Jekyll Island, American Media, Westlake Village, California, 1995
15. William Greider: Secrets of the Temple, How the FED runs the country, Simon and Schuster, New York,
16. William Greider: One World Ready Or Not, The Manic Logic of Global Capitalism, Simon and Schuster, New York, 1997
17. Populism and Plutocracy, Edited by Willis A. Carto, Liberty Lobby, Washington, 1996
18. Friedrich List: Outlines of American Political Economy, Dr. Böttiger Verlags-GmbH, Wiesbaden, 1996
19. F. William Engdahl: Mit der Ölwanne zur Weltmacht, Dr. Böttiger Verlags-GmbH, Wiesbaden, 1993
20. Lyndon LaRouche: Christentum und Wirtschaft,, Dr. Böttiger Verlags-GmbH, Wiesbaden, 1992
21. Hans-Peter - Harald Schumann: Die Globalisierungsfalle, Rowohlt, 1996
22. Udo Herrmannstorfer: Schein-Marktwirtschaft, Verlag Freies Geistesleben, Stuttgart,
23. Helmut Creutz: Das Geld Syndrom, Ullstein, Frankfurt a.M., Berlin, 1996
24. Hermann Benjes: Wer hat Angst vor Silvio Gesell?, Benjes, Bickenbach 1995
25. Immanuel Wallerstein: After Liberalism, The New Press, New York, 1995
26. Franz-Ulrich Willeke (Hg.), Die Zukunft der D-Mark, Olzog, München, 1997
27. R.F. Schumacher: A Guide for the Perplexed, Harper and Row, 1977
28. R.F. Schumacher: Small Is Beautiful, Harper and Row, 1973
29. Jacques S. Jaikaran: Debt Virus, Glenbridge Publishing, 1995
30. James M. Buchanan - Richard E. Wagner: Fiscal responsibility in a constitutional democracy, Boston.

31. James M. Buchanan - Richard E. Wagner: Democracy in deficit, Academic Press New York, London,
32. René Rémond: A keresztény és a politika, Katolikus Szemle, Róma, 1980 2,
33. Igazságosabb és testvériesebb világot, A Magyar Katolikus Püspöki Kar körlevele, Budapest 1996
34. Az egyház a társadalomról, Az amerikai, a német és a magyar püspökkari körlevél tükrében, Vigilia 1996/11
35. A II. Vatikáni Zsinat Tanítása, Szent István Társulat, Pécs 1975
36. Az Egyház Társadalmi Tanítása, Dokumentumok, Szerk: Tomka Miklós és Coják János, Szent István Társulat, Budapest
37. Demokrata: Interjú a Világpolgár Orbánnal; A FIDESZ Magyarország pártja próbál lenni; 1997.július
38. Orosz István: Politikai restség a jóra, Népszava, 1997 június 27
39. Ripp Zoltán: A liberális-szabadelvű szövetség esélye, 1997. június 12
40. Tamás Gáspár Miklós: A koalíció felbontása, HVG 1997. július 19